

## Taipuuko titteli vai ei? Väitöstutkimus nimikekonstruktiosta ja nimikkeen taipumisesta

**Taru Viinikainen:** *Taipuuko "akrobaatti Aleksandra"? Nimikekonstruktio ja nimikkeen taipuminen lehtikielessä 1900-luvulta 2000-luvulle.* Publications of the University of Eastern Finland. Dissertations in Education, Humanities, and Theology 1. Joensuu: Itä-Suomen yliopisto 2010. 354 s. ISBN 978-952-61-0002-9.

Taru Viinikaisen väitöskirja *Taipuuko "akrobaatti Aleksandra"? Nimikekonstruktio ja nimikkeen taipuminen lehtikielessä 1900-luvulta 2000-luvulle* käsittelee suomen kielen nimikkeiden – sekä määritteettömien että määritteellisten – taipumista lehtikielessä konstruktiokieliopin näkökulmasta. Aihe on kiinnostava, sillä kyse on sellaisesta kielenhuollon kysymyksestä, joka on tuottanut päänvavaa sekä kielenkäyttäjille että kielenhuoltajille, nimittäin tittelien, arvonimien ja muiden nimikkeiden taivuttamisesta (esim. *lahjakkaalle filosofian maisteri Taru Mainiolle* vai *lahjakkaalle filosofian maisterille Taru Mainiolle*).

Kielenhuoltajat ovat uumoilleet, että kielenkäyttäjillä on taipumus jättää tällaiset nimikkeet taivuttamatta, ja siksi Viinikaisen tutkimukselle on myös käytännön tilausta. Viinikainen tarttuu ilmiöön, jota ei ole perusteellisesti tutkittu. Nimikkeiden taivuttamisen kysymys on myös peruskieliopin ydintä, sillä nimikkeiden taivutus on yhteydessä muihin kieliopilli-

siin konstruktioihin<sup>1</sup>, kuten alistus- ja appositionrakenteisiin.

Taru Viinikainen asettaa tutkimukseensa kaksi tutkimustehtävää. Ensinnäkin tavoitteena on kuvata ja selittää nimikkeiden taipumista sanomalehtikielessä 1900-luvun alusta 2000-luvulle. Toinen tutkimustehtävä on lauseopillis-teoreettinen. Tehtävänä on analysoida nimikkeen ja nimen välistä suhdetta: sitä, onko kyse appositioista vai alistussuhteesta ja mitä kognitiiviseen kielentutkimukseen ja konstruktiokielioppiin perustuva verkostoajattelu paljastaa tästä suhteesta? Näitä tehtäviä tekijä selvittää analysoimalla lähes 6 400 nimikekonstruktiosta koostuvan aineiston. Lisäksi apuna on kaksi kielenkäyttäjille – opiskelijoille ja toimittajille – tehtyä testiä.

Väitöskirjan teoreettisena taustana on kognitiivinen kielentutkimus ja tarkemmin konstruktiokielioppi tai -ajattelu; lisäksi tutkimus käsittelee kielenhuoltoa ja normeja. Näistä siis nousevat väitöskirjan keskeiset teoreettiset lähtökohdat ja käsitteet. Viinikaisen väitöskirja jatkaa fennistiikassa yhä vahvempana näyttäytyvää kognitiivisen kielentutkimuksen perin-

1. Viinikainen käyttää väitöskirjassaan käsitettä *nimikekonstruktio* viittaamaan abstraktiin kokonaisuuteen, joka koostuu nimikkeestä, nimestä ja mahdollisista määritteistä, ja käsitettä *nimikekonstruktio* viitatessaan konstruktion toteutumisiin eli yksittäisiin tapauksiin (s. 5, 98).

nettä, jonka ensimmäiset merkit näkyvät Suomessa 1980-luvun jälkipuoliskolla erityisesti Pentti Leinon ja hänen tutkimusryhmänsä tutkimuksissa. Näin Viinikaisen tutkimus sijoittuu samalle jatkumolle esimerkiksi Tuomas Huumon, Krista Ojutkankaan, Ilona Herlinin, Tiina Onikki-Rantajääskön, Jaakko Leinon, Minna Jaakolan, Jari Sivosen ja Pia Päiviön väitöskirjojen kanssa. Viime vuosina suomalaisessa kognitiivisessa kielen tutkimuksessa on erityisesti korostunut kiinnostus konstruktioihin – siis abstrakteihin muodon ja merkityksen kokonaisuuksiin, joita ovat tarkastelleet esimerkiksi Jaakko Leino (2003), Lari Kotilainen (2007) ja Laura Visapää (2008). Myös Anneli Kauppisen (1998) väitöskirja suomen konditionaalista ja puhetilanteiden kuvioista hyödynsi konstruktiokieliopin ajatuksia. Viinikainen nojaa tutkimuksessaan vahvasti paitsi kansainväliseen myös suomalaiseen kognitiiviseen tutkimukseen ja toisaalta esimerkiksi *Iossa suomen kieliopissa* esitettyyn suomen kielen kuvaukseen.

Viinikaisen väitöskirja on myös tutkimus kielenhuollosta ja kielenhuollon historiasta, ja se koskettelee kiinnostavasti kieliopin kuvauksen ja kielen normittamisen välistä suhdetta. Samalla se keskustelee kielenhuollon oppaiden ja ohjeiden kanssa sekä jatkaa fennistiikassa toistaiseksi vähäistä kielenhuollon tutkimusta; kielenhuollon kysymyksiä ovat aiemmin väitöskirjoissaan tarkastelleet Anne Mäntynen ja Marko Pantermöller, kumpikin vuonna 2003.

### **Väitöskirjan rakenne ja aineisto**

Viinikaisen väitöskirja on hyvin jäsenelty kokonaisuus. Johdannon jälkeinen luku esittelee kielenhuollon historiaa,

normin käsitettä, nimikkeiden esiintymistä kirjoitetussa ja puhutussa suomessa sekä muissa kielissä ja lopuksi nimikkeiden taivutusohjeita eri ajoilta. Tämä esitely perustelee tutkimusaiheen relevanssia onnistuneesti, sillä esimerkiksi Agriolan tapa taivuttaa säännöllisesti erisnimeä edeltävän sekä määritteellisen että määritteettömän nimikekonstruktion nimikkeitä herättää lukijan pohtimaan taivuttamisen logiikkaa (s. 39–40, esim. *sen Engelin Gabrielin*), samoin kuin luvun lopussa käsitelty kieliopeissa annettujen taivutusohjeiden monipolvisuus. Väitöskirjan kolmas luku esittelee tutkimuksen teoreettisen viitekehyksen ja keskeiset käsitteet. Seuraavat kolme lukua ovat tutkimuksen empiiristä osaa, ja niissä käsitellään opiskelijoille ja toimittajille tehdyt testit (luku 4) sekä määritteettömät ja määritteelliset nimikekonstruktit (luvat 5 ja 6). Luku 7 esittelee nimikekonstruktion tulkinnan, ja luvussa 8 tekijä kokoaa tutkimuksensa tulokset sekä pohtii tulevia tutkimusaiheita, joista esiin nousevat erityisesti nimikekonstruktion tutkiminen puhutusta kielestä sekä nimeämisen ja nimikkeiden käytön suhde. Tekijä katsoo jälkimmäisen lähinnä nimistöntutkijoita kiinnostavaksi, mutta sen voisi kuvitella myös yhdeksi tekstintutkimuksen kysymykseksi silloin, kun tarkastellaan vaikkapa tekstin ideationaalista merkitystä ja toimijoiden nimeämistä ja luokitte-  
telua.

Viinikaisen aineistona on lehtitekstejä kahdesta sanomalehdestä, Karjalaisesta ja Itä-Hämeestä. Aineiston valinta on tutkimuksessa hyvin perusteltu ja rajattu; myös aineiston analyysi on tehty huolella. Aineistoa käsitellään lause- ja virketasolla; siellä täällä tutkimuksessa herää kuitenkin kysymys, miten tekstiympäristö ja laajempi konteksti vaikut-

tavat nimikkeiden taipumiseen tai keskinäiseen järjestykseen ja miten tekstuaalinen analyysi auttaisi selittämään myös ns. poikkeuksia (esim. s. 155, esim. 82). Tätä olisi voinut pohtia tarkemmin, varsinkin kun käytettävissä on ollut kokonaisia lehtitekstejä, joista tekijä on itse poiminut aineistonsa esimerkit.

## Normit ja konstruktiot

Viinikaisen tutkimus on kuvaus tietyistä kielenilmioista mutta toisaalta se väistämättä käsittelee normeja eli ohjeita siitä, miten kieltä tulisi käyttää. Tutkimusasetelma on haasteellinen. Voimme nimittäin erottaa nimikkeiden taivuttamisessa ainakin kolme eri tasoa: ensinnäkin sen, miten kielenkäyttäjät erilaisia titteleitä eri yhteyksissä taivuttavat, toiseksi sen, millaiset skeemat tai konstruktiot eli abstraktit mallit kielenkäyttöä ohjaavat, sekä kolmanneksi sen, miten kielenhuolto on tätä taivuttamista ohjailnut. Lisäksi voi kysyä, miten normit ylipäättään vaikuttavat paitsi kielenkäyttöön myös kielitajuumme.

Käsitellessään kielen luonnollisia ja preskriptiivisiä normeja Viinikainen ottaa kiinnostavasti esiin sen, että nimikkeiden taivuttamisohjeet ovat osin tehtyjä normeja (ks. esim. Rintala 1993) mutta itse taivuttamista rajaa kuitenkin jonkinlainen luonnollinen normi (s. 36). Toisaalta hän mainitsee Terho Itkosen kuvan nimikkeen taivuttamista määritteellisessä konstruktissa ”luonnolliseksi ohjeeksi” (mp.). Kysymys esimerkiksi nimikkeiden taivuttamisesta on kielenkäyttäjälle usein hankala, ja siksi tällainen väitöskirjatasoinen pohdinta yksittäisten normien luonnollisuudesta tai keinotekoisuudesta on arvokasta ja tarpeen. Viinikaisen näkemys siitä, miltä osin nimi-

kekonstruktiossa on kyse luonnollisista normeista ja mikä on kielenohjailun vaikutus ihmisten kielitajuun ja kielenkäyttöön, jää kuitenkin vielä eksplikoimatta.

Normeja ja erityisesti luonnollisten normien suhdetta kielenhuollon normeihin sekä toisaalta normien arvosidonnaisuuteen olisi väitöskirjassa voinut pohtia enemmänkin. Kiintoisaa nimittäin on, että ”nimikkeet paitsi osoittavat sen, miten ihmisten väliset sosiaaliset suhteet järjestyvät, myös osallistuvat itse niiden järjestämiseen”, kuten Viinikainen toteaa (s. 210). Tutkimuksen perusteella näyttää siltä, että esimerkiksi määritteettömien nimikkeiden aiemmat taivutusohjeet ovat perustuneet (keinotekoiseen) sosiaaliseen normiin: mitä pysyvämpi (so. sosiaalisesti arvokkaampi, esim. professori) nimike, sitä varmemmin sitä on ohjeistettu olemaan taivuttamatta, ja mitä tilapäisempi (so. sosiaalisesti vähäarvoisempi, esim. mäkihyppääjä), sitä varmemmin on ohjeistettu taivuttamaan (ks. s. 216). Tätä sosiaalisen arvon eroa eivät kielenkäyttäjät kuitenkaan ole ottaneet huomioon vaan yleensä päätyneet taivuttamattomuuteen.

Teoreettisesti kiintoisa on myös kysymys siitä, miten normin käsitteen voisi yhdistää konstruktiokielioppiin ja kognitiiviseen kielentutkimukseen yleensä. Tähän liittyvät tarkemmat kysymykset: miten normin käsite sijoittuu konstruktioajatteluun, mikä on kielen järjestelmän ja kielenhuollon näkökulman suhde sekä mikä on normien osuus kielellisessä kognitiossamme, johon tämän kieliteorian mukaan sisältyy olennaista tietoa kielestä ja maailmasta ja jolla jäsenämme maailmaa? Ihmisen kognitioon ei suomen kielen väitöskirjassa tietenkään voi päästä, mutta teoreettisen taustan kannalta kysymys normien asemasta on relevantti. Tätä

näkökulmaa ei aiemmissa tutkimuksissa ole juurikaan käsitelty, mutta Viinikaisen väitöskirjassa se olisi ollut tutkimuskohteen vuoksi luontevasti tarjolla ja sen vuoksi olisikin toivonut sen perusteellisempaa käsittelyä. Väitöskirja antaa kuitenkin aineksia näiden kysymysten pohittamiseen jatkossa.

### Havaintoja nimikekonstruktioista

Viinikaisen väitöskirjasta käy ilmi monia kiintoisia asioita nimikekonstruktion käytöstä: muun muassa se, että nimikkeen taipumattomuus ei suinkaan ole uusi tendenssi vaan itse asiassa taipumattomuutta on vanhemmassa aineistossa jopa enemmän kuin nykykielen osa-aineistossa, sekä se, että nimikkeiden taipumiseen ja taipumattomuuteen vaikuttavat enemmän nimikettä edeltävät määritteet kuin nimike itse. Väitöskirjassa on myös paljon yksityiskohtaisia ja inspiroivia havaintoja erilaisten nimikkeiden ominaisuuksista, erilaisista nimikekonstrukteista ja -konstruktion tulkintavaihtoehdoista; monet on esitetty havainnollisin kuvioin tai taulukoin (ks. esim. s. 180, 194, 212, 214, 215, 248, 267). Nimikkeen ja nimen välisen suhteen selvittämisen keskeiset tulokset esitetään väitöskirjassa kuviona 21 (s. 309), joka havainnollistaa sitä, että nimikekonstrukteissa on piirteitä sekä appositioista että alituksesta; näin nimikekonstruktio tosiaan asettuu verkostoon, jossa sillä on yhteisiä piirteitä lähikonstruktioiden kanssa. Tutkimustulokset ovat kiinnostavia sekä kielen rakenteen tutkimuksen että suomen kielen huollon kannalta ja osoittavat, että uudenlaiset kielitieteelliset lähestymistavat, kuten konstruktiokielioppi, voivat avata uusia näkökulmia myös kielen normittamiseen, eivät vain kielen kuvauk-

seen. Tulokset esitetään väitöskirjassa selkeästi, ja niitä havainnollistetaan kuvioin.

Taru Viinikaisen väitöskirjan tutkimusasetelma ja -kokonaisuus on tasapainoinen, ja tutkimusteksti on hyvin kirjoitettu. Tekijä argumentoi johdonmukaisesti ja selkeästi. Väitöskirjassa on runsaasti hyödyllisiä yksityiskohtaisiakin havaintoja, jotka perustuvat laajan aineiston huolelliseen analyysiin. Tutkimuksen keskeisenä antina pidän sitä, että yhden konstruktion käsittelyn kautta se avaa laajemman näkökulman sen pohittamiseen, miten ja millä perusteilla kielenhuollon normeja laaditaan sekä mikä toisaalta on kielenkäytön, kielen järjestyksen ja kielenhuollon välinen suhde. Näin se tarjoaa aineksia tuleville, myös teoreettisemmille tutkimuksille kielen normien luonteesta.

ANNE MÄNTYNEN  
etunimi.sukunimi@helsinki.fi

### Lähteet

- KAUPPINEN, ANNELI 1998: *Puhekuviot, tilanteen ja rakenteen liitto. Tutkimus kielen omaksumisesta ja suomen konditionaalista*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 713. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KOTILAINEN, LARI 2007: *Konstruktioiden dynamiikkaa*. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen ja kotimaisen kirjallisuuden laitos. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-10-4442-7>.
- LEINO, JAAKKO 2003: *Antaa sen muuttua. Suomen kielen permissiivirakenne ja sen kehitys*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 900. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- MÄNTYNEN, ANNE 2003: *Miten kielestä kerrotaan. Kielijuttujen retoriikkaa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran

Toimituksia 926. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

PANTERMÖLLER, MARKO 2003: *Zur orthographischen Integration von Fremdwörtern im Finnischen*. Veröffentlichungen der Societas Uralo-Altaica 60. Wiesbaden: Harrassowitz in Kommission.

RINTALA, PÄIVI 1993: Suomen kirjakielen

normeista. – *Sananjalka* 34 s. 47–67.

VISAPÄÄ, LAURA 2008: *Infinitiivi ja sen infiniittisyys. Tutkimus suomen kielen itsenäisistä infiniitivikonstruktioista*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1811, Tiede. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

## Kakkoskielistä vuorovaikutusta ja oppimisen mahdollisuuksia

**Niina Lilja:** *Ongelmista oppimiseen. Toisen aloittamat korjausjaksot kakkoskielissä keskustelussa*. Jyväskylä Studies in Humanities 146. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto 2010. 336 s. ISBN 978-951-39-4091-1.

Toisen kielen oppimisen tutkimuksessa on ollut viime vuosina käynnissä kiihkeä keskustelu siitä, mitkä tutkimusparadigman rajat ovat, minkälaiset toista kieltä tarkastelevat lähestymistavat voidaan lukea kielenoppimisen tutkimukseksi ja kuinka mielekästä tällainen rajojen veto ylipäätään on (ks. esim. MLJ 1997 ja 2007; Seedhouse, Walsh & Jenks 2010). Nimenomaan kielenoppimisen ja vuorovaikutuksen kiinteä mutta ei suinkaan suoraviivainen suhde on noussut keskustelun polttopisteeseen sekä perinteisesti yksilöön ja yksilön kompetenssiin keskittyvässä kielenoppimisen tutkimuksessa (esim. Mackey toim. 2007; Gass & Mackey 2006) että myös keskusteluanalyttisessä vuorovaikutuksen tutkimuksessa, jossa ei aiemmin ole oppimisen kysymyksiä tarkasteltu (esim. Peka-

rek-Doehler 2010; Markee 2008). Niina Liljan väitöskirja *Ongelmista oppimiseen: Toisen aloittamat korjausjaksot kakkoskielissä keskustelussa* on painava puheenvuoro tähän ajankohtaiseen keskusteluun: väitöskirjassa tarkastelun kohteena on nimenomaan kakkoskielinen vuorovaikutus ja oppimisen mahdollisuudet vuorovaikutuksessa. Työ edustaa keskusteluanalyysia ja kielenoppimisen kysymyksiä yhdistävää suuntausta (ns. CA-for-SLA), jossa lähtökohtana on aitojen vuorovaikutustilanteiden analysointi ja sen pohtiminen, miten oppiminen vuorovaikutuksessa rakentuu.

Metodisesti Liljan tutkimus ankkuroituu vahvimmin keskusteluanalyysiin. Varsinainen tutkittava ilmiö on yksi keskusteluanalyysin hahmottelemien korjausjäsenyyksien osa: toisen aloittamat korjausjaksot. Tutkimuksen aineistona on noin 13 tuntia video- ja ääninauhoitettuja arkikeskusteluja suomea ensimmäisenä ja toisena kielenä puhuvien keskustelijoiden välillä. Myös tutkimuksen analyttisesti laajin luku (4: ”Ongelmavuoron vastaan-